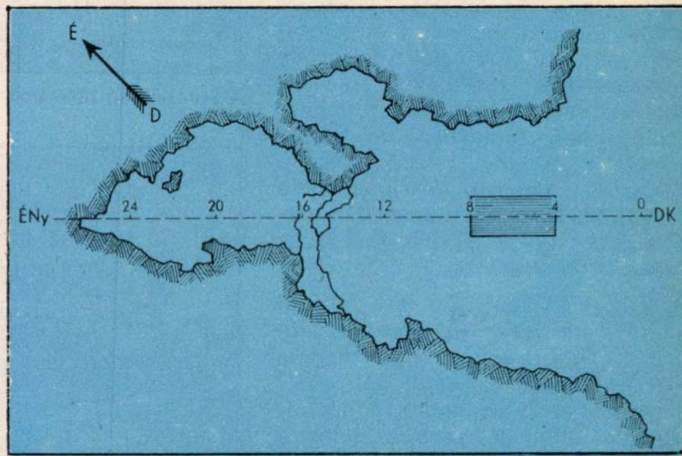
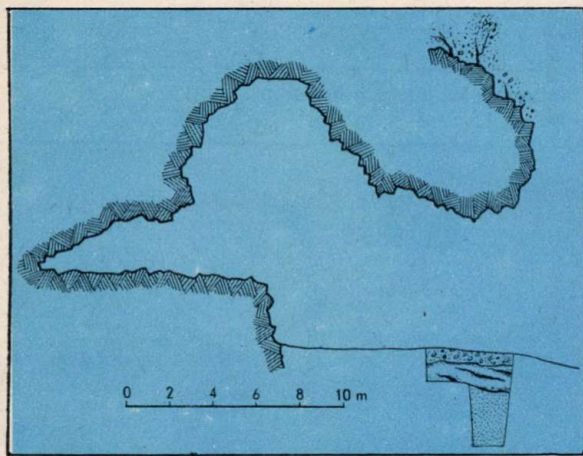

PEST NÉVADÓJA...

A GELLÉRTHEGY BARLANGJA

A Gellérthegy barlangjának a hosszmetsete és az alaprajza

A barlang egy múlt századi festményen

.(Bojtár Ottó felvétele)

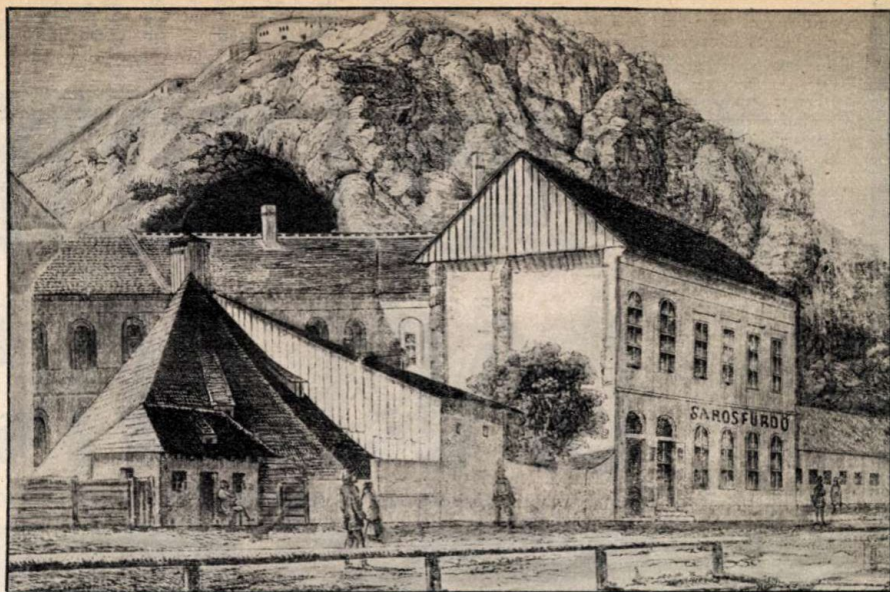
A Gellérthegy sziklái között több kisebb-nagyobb üreget talál-
ni. Am a mai huszonévesek
— de még inkább az ezeknél is fia-
talabbak — közül aligha tudja va-
laki, hogy a hegy délkeleti oldalá-
ban, a Duna partján hajdan egy öb-
lős *barlang* hatalmas szája tátong-
zott. Ott van ez a tágas üreg ma
is, még ha évtizedekkel ezelőtt el-
falazták is azt. És ott tátongott,
amióta ember él e Földön — mesz-
szire tekintve délkelet felé, úgy,
hogy az Alföld felől érkezők vagy
a Dunán délről fölfelé hajózik egy-
aránt jól láthatták.

A Gellérthegy középkori nevét —
Pest-hegy (Mons Pestiensis) — ép-
pen e barlangjáról kapta! A pest
szó ugyanis az óbolgár, óegyházi
szláv nyelvben* *barlangot* és *kemen-
cét* jelentett. (A mai bolgárban
„pesterá”-nak mondják.) Az ősi
földrajzi nevek többnyire a legjel-
legzetesebb tulajdonságot jelölik,
ennek a hegynek pedig éppen a
messziről tátongó barlangnyílása
volt a szembeötölő, a megkülönböz-
tető jegye. Így lett belőle Pest-hegy,
tehát *barlangos hegy*.

A hegyről kapta nevét a lábánál
ősidők óta használt dunai átkelő-
hely, a *Pesti-rév*, amelyet már a
Gellért-legenda is említ. A révről
nevezték el aztán annak a két ol-
dalan a Duna két partján kialakult
két települést: a bal parti nagyobb
települést *Pestnek*, a jobb parti ki-
sebbiket *Kis-Pestnek*. (Hasonlóan a
Duna másik, honfoglaláskori átke-
lőhelyéhez, a *Megyeri-révhez*: annak
két oldalán két *Megyer* nevű telepü-
lést találunk: *Békásmegyert* és *Ká-
posztásmegyert*.) A középkori Kis-
Pest utóbb része lett a Vár-hegy
fennsíkján a tatárjárás után felépült
(Új-)Budának.

A bolgár-szlávok és a *magyarok*
után a később idetelepült *németek*
is átvették a két Pest városnak a
nevét, s a maguk nyelvére lefordít-
va azokat *Ofen*-nak nevezték. Ez a
szó ugyanis a délnémet nyelvben
nemcsak kemencét, hanem barlan-
got is jelent — akárcsak a *pest* a
bolgár-szlávban, illetőleg ez utóbbi-
ból átvéve a középkori magyar
nyelvben is. Ez az *Ofen* név a né-
met polgárok révén végül a Gellért-
hegy lábánál elterülő Kis-Pest és
utóbb a Kis-Pestet is magába ol-
vasztó Buda város német neve lett.

A népmondák egy része *boszor-
kányokkal* népesítette be a Duna fe-
lé meredeken leszakadó, tágas üre-
gű, sziklás hegyet; más része egy
Iván nevű jóságos *remetéről* vél
tudni, aki a barlangban élt, s a
hozzá zarándokló betegeket a hegy-
lábi forrás meleg vizében gyógyítot-

A Sáros-fürdő 1866-ban — a háttérben jól látszik a barlang

A Gellérthegy barlangjának metszete az 1860-as évekből

ta: a későbbi *Sáros-fürdőben*,
amelynek helyén ma a *Gellért
gyógyfürdő* épülete áll. Ezért a bar-
langot egy időben *Szent Iván-bar-
langnak* is nevezték.

Egy csarnok, két fülke

Az utóbb robbantásokkal mester-
ségesen tágított és megnövelt üreg
eredeti, természetes méreteit *Kadić
Ottokár* geológusnak századunk ele-
jén készített térképvázlata és rész-
letes leírása őrizte meg számunkra.
Eserint a Szent Iván-barlang a
mai Szabadság-híd budai végével
szemben, a Gellérthegy kiugró szik-
laorrának tövében, 20 m magasság-
ban a Duna szintje fölött van. Ha-
talmos, 12 m széles és 6 m magas,
ív alakú nyílása délkeletre néz.

A nyílás tágas csarnokba vezet,
amely 12 m hosszú, 11 m széles és
elől 8 m magas, hátrafelé egy ol-

dalsó és egy hátulsó fülkével bővül
ki, mennyezete pedig 13 m magas
kupolaszerű boltozatot alkot. Az ol-
dalsó fülke 5 m hosszú, s közepén 3
m széles az üreg. A nagy csarnok
hátulsó részéhez egy 3 m-rel ma-
gasabban levő fülke is csatlakozik:
az elő részében 3,5 m széles és 2,5
m magas, de a közepe táján 5,5 m-
nyire kiszélesedik.

A Gellérthegy barlangja tehát
egy hatalmas tágas csarnokból és
két hozzá kapcsolódó kisebb üreg-
ből álló „háromszobás” barlang egy
hatalmas folyó partján, de annak
legnagyobb árvizei által sem ve-
szélyeztetett helyen, meleg források
mellett. Mint ilyen, ideális *lakóhely*
lehetett minden idők embere szá-
mára. Igaz, kézzelfogható bizonyíté-
kot nem hozott felszínre erről az a
kis méretű, alig 2×2 m-es alapte-
rületű próbaásatás, amelyet még
1913-ban Kadić Ottokár vezetett. Am

a barlang környezetében, a Gellért-hegyen és környékén előkerült sok régészeti lelet azt mindenképpen bizonyítja, hogy a hegy lábánál fakadó meleg források mellett mindig élt ember.

Létének legrégebbi nyomaira szintén Kadić Ottokár bukkant rá a Várhegy forrásmész-kő-takarójának rétegei között. Vértesszőlősi ásatai ugyancsak hasonló korból származó eszközöket tártak fel. Vértesszőlősi budai leleteire tekintettel nevezte el ezt az ősemléki eszközkészítő ipart „Buda kultúra”-nak. E kultúra népe 300 ezer—400 ezer éve élt a budai és a vértesszőlősi melegforrások környékén.

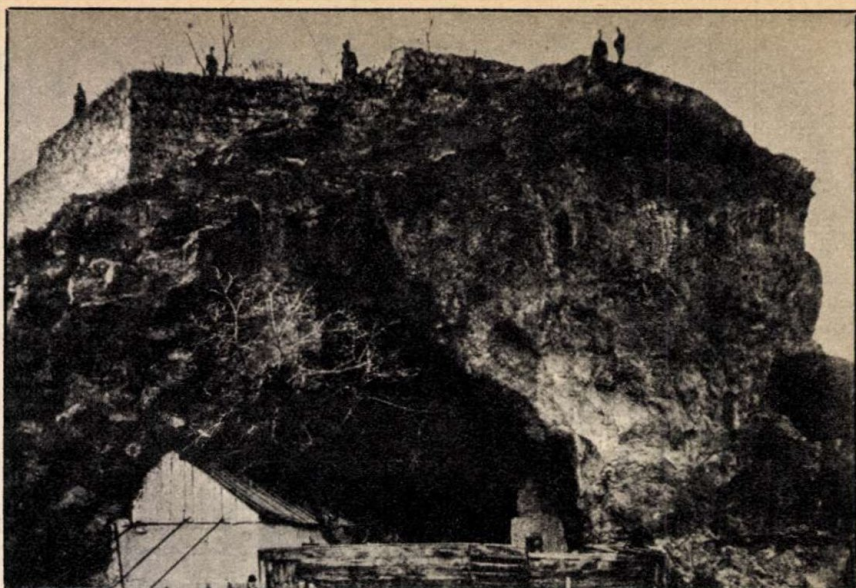
A barlang alatt fakadó meleg forrásokra a későbbi korok embere már termálfürdőt épített: először a török időkben Ácsik illdzse, majd Buda felszabadulása (1686) után Sáros-fürdő néven. Az utóbbi sokszögletű csúcsos teteje alatt valószínűleg a régi török fürdő medencéi húzódhattak meg. A Sáros-fürdőről két érdekes metszet is ránk maradt; az egyik a múlt század első feléből, a másik 1866-ból tárja elénk a fürdőépület képét, és — ami számunkra oly fontos — mind a két képen jól látható, hogy a fürdő mögött emelkedő Gellérthegy oldalában szembe-szökően ott tátong a nagy barlang sötétlő szája, az ősi Pest-hegy olyanira jellemző megkülönböztető jegye.

„Tisztességes lakhely”

De külön a barlangról is maradt fenn egy szép akvarell a múlt század elejéről. Akkor szerény, de láthatóan lakott kunyhó állt benne.

A *Vasárnapi Újság* 1866-ban ezt írta róla: „a Szent-Gellért hegy déli oldalán levő (barlang) tisztességes lakhelyet képez, épületekkel, kerítéssel, udvarral, fával az udvaron és könnyen kielégíthető emberek nemcsak lakályosnak találhatják, hanem még vonzerőt is fedezhetünk föl ama kettős kilátásban, mely a 70 láb magas szikláról, elől a duna menti termékeny rónára s a promontorvidéki hegyekre, pár lépéssel oldalt pedig a Rákoson épült »ifjú óriásra« (Pestre) nyílik.” A cikk illusztrációjaként egy kitűnő korabeli metszetet közöl az újság, amelyen a barlangban álló lakóház melléképületeivel együtt jól látható.

Hogy az 1860-as évek illusztrátora milyen lelkiismeretes pontossággal rögzítette a valós képet, azt a századforduló legnagyobb magyar földrajztudósának, Lóczy Lajosnak egy eredeti fényképfelvétele bizonyítja. Ezen nemcsak a lakóház és

Lóczy Lajos fényképe a barlangról

a melléképületek, de még a ház előtt álló görbe törzsű fa is pontosan megegyezik az évtizedekkel korábban készült metszet látványával.

Rómer Flóris régész, a múlt század második felének sokoldalú tudósa is beszámolt erről a természeti képződményről. „A barlangokról, nevezetesen a magyarhoni lakott barlangokról” írván megemlítette, hogy „a Gellérthegy alján van egy nagyobb üreg is, melyben néhány épült ház látható, s melyben egy pár igénytelen család, jelesen egy kőtelgyártó oltalmat talál.”

Kápolna, majd munkahely

A környék képe a századforduló táján változott meg. 1894—1896 közt megépült a *Ferenc József-híd*, a mai *Szabadság-híd* elődje, ami szükségessé tette a budai hídfő, a Gellért tér rendezését. A hegyornak a Duna-part mellé lenyúló szikláit lerobantották, hogy a part menti utat kiszélesíthessék, s teret nyissanak a hídon át érkező forgalomnak, majd utóbb a villamossíneknek is.

Lebontották a Sáros-fürdőt, és helyén — illetőleg egy kissé odébb — felépült a Gellért-fürdő és a Gellért-szálló épületcsoportja. Ennek építése 1918-ban fejeződött be.

A nagy építkezések és átrendezések kapcsán természetesen lebontották a Gellérthegy barlangjában álló épületeket is — hiszen mégsem tarthatott a kilátás az új luxusszálló ablakából a nyomortanyának számító barlanglakásokra.

Így kerülhetett sor 1913-ban az akkorra már üresen álló barlangban a már említett kis próbaásatásra.

De még ezután is több mint egy évtizedig üresen állott a barlang! A város akkori vezetői azonban érezték, hogy ezt a rendkívül szembetűnő, idegenforgalmi szempontból is nagy jelentőségű helyet kár kihasználatlanul hagyni. 1925-ben így született meg az elhatározás, hogy a barlangot ki kell bővíteni, és benne kápolnát kell kialakítani. 1925 novemberében kezdődött meg a kőfejtés. A barlang nagy csarnokából a magasabban fekvő hátsó fülke alatt egy enyhén lejtő hosszú tárt hajtottak be észak felé, s egy tágas, mesterséges belső üreget képezték ki a hegy gyomrában. A munkálatok megkezdésétől még fél év sem telt el, amikor 1926. május 23-án már fel is avatták a szépen berendezett sziklakápolnát, amelyben eleinte ferencrendi, utóbb pálos szerzetesek teljesítették szolgálatot.

Az 1940-es évek végén az akkorra már elhagyott és csavargók tanyájává vált barlangot elfalazták. Az 1960-as évek elején pedig a Gellérthegy hévizeit kutató szakemberek munkahelye lett. Másfél évtizeden át hidrogeológusok dolgoztak a hegy mélyén, a tágas barlangban, automatikus mérőműszereiken rögzítve a budai hévforrások ezernyi adatát.

Most újra üresen áll az üreg a lezárt vasajtó mögött, de már alakulnak a tervek, hogy az elfalazás kibontásával hogyan nyithatnák meg ismét s a városképbe újra beillesztve hogyan tehetnék idegenforgalmi látványossággá ezt az érdekes és nevezetes barlangot, *Pest névadóját*.

Dr. Dénes György